

теми “Наш край”. Разом з тим вчителі експериментальних 7 – 8-их класів використовували проблемно-пошукові завдання і запитання і на уроках історії України.

Таблиця 2

Результати письмових робіт в експериментальних і контрольних 5-их класах

Класи	Кількість учнів	Рівні навчальних досягнень учнів (у %)			
		Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Контрольні	296	12,2	29,4	41,5	16,9
Експериментальні	306	24,2	48,7	26,9	0,2

Таблиця 3

Результати контрольних робіт в експериментальних і контрольних 7-8-их класах

Клас	Кількість учнів	Рівні навчальних досягнень учнів (у %)			
		Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Низький рівень
Контрольні	234	15,3	20	39,2	25,5
Експериментальні	285	29,4	45,9	20,7	4

Із таблиць видно, що рівень навчальних досягнень учнів експериментальних класів значно вищий, ніж контрольних. Слід також зазначити, що відповіді учнів експериментальних класів були більш повними, чіткими і аргументованими за змістом і досконалішими за формою.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

1) проблемний виклад знань, метою якого є розвиток пізнавальних інтересів учнів, вимагає повідомлення такого програмового матеріалу, оволодіння яким викликає в учнів інтелектуальну радість, здивування, прагнення до переборення труднощів, що виникають;

2) результатом цього прагнення, як показало дослідження, є, зокрема, запитання учнів до вчителя, готовність їх до розв'язання пізнавальних завдань творчого та практичного характеру. Зазначимо, що кращі результати досягалися тоді, коли вчителі чітко планували дидактичну мету уроку й забезпечували її реалізацію, стимулювали пізнавальну активність учнів, використовуючи при цьому ситуацію успіху;

3) на розвиток пізнавальних інтересів ефективно впливає виконання учнями проблемних завдань різного характеру. Воно залежить перш за все від уміння вчителя ставити перед учнями такі завдання, вчити їх знаходити вихід із ситуації утруднення, розвивати мислення;

4) критеріями активності учнів при виконанні проблемних завдань були:

- інтенсивна навчальна діяльність учнів при вирішенні проблемних завдань;
- наявність в учнів прагнення зосередитись на матеріалі, що вивчається;
- успішне виконання завдань творчого характеру (написання міні-творів, рефератів, складання завдань до вікторин, рефератів, ребусів, чайнвордів, самостійне розв'язання пізнавальних завдань та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся: Межвузовский сборник научных трудов. – Л., 1985. – 172 с.
2. Алексюк А. Н. Проблемное обучение на уроках в процессе изучения нового материала / А. Н. Алексюк. – К.: Радянська школа, 1971. – 68 с.
3. Кобаль В. І. Дидактичні умови розвитку пізнавальних інтересів учнів / В. І. Кобаль. // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. праць. – К.: КНЛУ, 2003. – № 24 – С. 20 – 24.
4. Махмутов М. И. Проблемное обучение и его особенности / М. И. Махмутов // Советская педагогика. – 1970. – № 9. – С. 24 – 33.
5. Махмутов М. И. Теория и практика проблемного обучения / М. И. Махмутов. – Казань, 1972. – 296 с.
6. Павлов И. П. Полное собрание трудов. – М.–Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 3. – Кн. 1. – 385 с.

УДК 370.036+373.67

Фоломєєва Н. А.

доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка

ЗНАЧЕННЯ АДАПТАЦІЇ РОБОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ НАПРЯМУ 6.020204 МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО (ВЧИТЕЛЬ МУЗИКИ ТА КЕРІВНИК ШКІЛЬНОГО ЕСТРАДНОГО КОЛЕКТИВУ (СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ – «ЕСТРАДА»)) ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ДО СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ УМОВ

У статті обґрунтовується місце та значення адаптації робочих навчальних програм для студентів напрямку 6.020204 Музичне мистецтво (Вчитель музики та керівник шкільного естрадного колективу

(спеціалізація – «Естрада») денної форми навчання та розширення міжпредметних зв'язків і практичних компетенцій у них.

Ключові слова: естрадний спів, естрадний вокал, професійна підготовка фахівців, міжпредметні зв'язки.

Фоломеева Н. А. Значение адаптации рабочих учебных программ направления 6.020204 Музыкальное искусство (Учитель музыки и руководитель школьного эстрадного коллектива (специализация – «Эстрада») дневной формы обучения к современным условиям. В статье обосновывается место и значение рабочих учебных программ для студентов направления 6.020204 Музыкальное искусство (Учитель музыки и руководитель школьного эстрадного коллектива (специализация – «Эстрада») дневной формы обучения и расширение межпредметных связей и практических компетенций в них.

Ключевые слова: эстрадное пение, эстрадный вокал, профессиональная подготовка специалистов, межпредметные связи.

Folomeeva N. A. Importance of the adaptation of work scholastic programs of the direction 6.020204 Music art (the Teacher of the music and leader of the school vaudeville group, specialization - "Bandstand") of the day form of the education to modern condition. The place and importance of worker scholastic programs for student of the direction 6.020204 Music art (the Teacher of the music and leader of the school vaudeville group (specialization - "Bandstand") of the day form of the education and extensions relationships between disciplines and practical competency in them are motivated in the article.

Key words: vaudeville chant, vaudeville vokal, training specialist, relationships between disciplines.

Найважливіше місце у вузівській підготовці вчителя музики, що володіє сучасними технологіями виховного процесу, розуміє своє значення у формуванні музичної культури школярів, належить педагогічній практиці як системоутворюючому стрижню професійної підготовки та спеціальним дисциплінам з фаху, програми з яких потребують регулярного перегляду та удосконалення.

Проблемі осучаснення робочих навчальних програм з різних навчальних дисциплін, що викладаються у сучасних ВНЗ, присвячена доволі велика кількість досліджень, однак значення адаптації робочих навчальних програм напряму 6.020204 Музичне мистецтво (Вчитель музики та керівник шкільного естрадного колективу (спеціалізація – «Естрада») не було предметом таких досліджень з об'єктивних причин. Тому **мета статті** полягає у розкритті значення адаптації робочих навчальних програм напряму 6.020204 Музичне мистецтво (Вчитель музики та керівник шкільного естрадного колективу (спеціалізація – «Естрада») та розширення міжпредметних зв'язків і практичних компетенцій у них.

Педагогічна практика у ВНЗ покликана допомогти вихованню у студентів внутрішньої установки на педагогічну професію, заохоченню до педагогічної діяльності, формуванню педагогічних умінь і навичок. Вона дає можливість перевірити засвоєння теоретичних знань і умінь з нормативних курсів, що викладаються на факультеті мистецтв («Історія зарубіжної музики», «Всесвітня історія музики», «Гармонія», «Сольфеджіо», «Поліфонія», «Аналіз музичних творів», «Хорознавство», «Хорове диригування», «Читання хорових партитур», «Методика музичного виховання» тощо), застосувати їх в умовах, максимально наближених до професійної діяльності. Успішне вирішення навчально-виховних завдань потребує постійного аналізу своїх дій, саморефлексії, необхідних для більш усвідомленої самокорекції своєї професійної підготовки на всіх етапах навчання в університеті.

Педагогічна практика допомагає також розвитку пошукового та дослідницького інтересів, створює сприятливі умови для цілеспрямованої систематичної науково-дослідної роботи і є початком активного становлення майбутнього вчителя, який орієнтується на індивідуально-творчий стиль професійної діяльності.

Безпосередня практична діяльність у школі здійснює значний вплив на підготовку майбутнього вчителя, а педагогічно доцільна її організація дозволяє в значній мірі надати процесу навчання у ВНЗ особистісно орієнтованого напряму.

В курсі хорового диригування студенти 1 – 4 курсів опрацьовують до початку педагогічної практики (у 8-му семестрі) самостійно у кожному семестрі по 5 пісень зі шкільного репертуару, таким чином самостійно готуючись до проходження педагогічної практики.

Педагогічна практика відповідно до концепції, розробленої педагогічними кафедрами Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, має основну форму у вигляді комплексної виробничої практики на четвертому курсі.

Головна мета практики – ознайомитись з реальним змістом і обсягом професійної праці вчителя-вихователя та оцінити свої професійні якості з точки зору відповідності їх вимогам до сучасного вчителя музики, а саме: комунікативні здібності, артистизм, володіння теоретичними знаннями з історії та теорії музики, методики викладання, володіння музичним інструментом, голосом, диригентською технікою.

Педагогічна практика має стати початком творчого вивчення особистості школяра на різних етапах її розвитку, що потребує вміння користуватися різними методиками психолого-педагогічного дослідження.

З метою практичного оволодіння студентами-практикантами певною сукупністю сучасних методик психолого-педагогічного дослідження до змісту педагогічних практик включені відповідні завдання. Вони дають можливість здійснити сходження від дослідження окремих сторін особистості до цілісного вивчення рівня її вихованості, життєвих орієнтацій і перспектив.

Науково-дослідницька робота посідає чільне місце у системі педагогічної практики студентів і

передбачає виконання цілком визначених завдань відповідно до програми практики.

Діяльність студентів четвертого курсу в період практики є аналогом професійної діяльності вчителя, адекватна структурі та змісту педагогічної діяльності, організується в початкових класах шкіл, гімназій. Для неї є характерним таке ж розмаїття відносин (з учнями, їх батьками, учителями, адміністрацією школи тощо) та функцій, що й для діяльності вчителя. Якщо за сутністю своєю вона є підготовкою до майбутньої діяльності, то за формою – самостійною практичною діяльністю в якості вчителя музики, що здійснюється під керівництвом методистів.

Зміст педагогічної практики на четвертому курсі складається з трьох основних блоків:

1. Підвищення фахового рівня: система виховної роботи учителя у закріпленому класі; навчальна та позакласна робота учителя музики; педагогічна майстерність вчителя, вихователя; особливості особистості молодшого школяра з використанням відповідних діагностичних методик.

2. Науково-дослідницька робота: вивчення літератури з проблеми дослідження; затвердження теми науково-методичного дослідження; визначення методики дослідження; оволодіння комплексом методів вивчення особистості школяра.

3. Навчально-виховна робота: підготовка і проведення окремих видів виховних справ; підготовка і проведення уроків музики; вокально-хорова практика.

Курс педагогіки, зокрема, що вивчається студентами, має сприяти успішному проходженню педагогічної практики.

Педагогічний щоденник є документом, що висвітлює зміст роботи студента під час проходження практики. У щоденник заносяться факти, судження керівників практики, товаришів щодо аналізу відвіданих уроків, заходів, висновки; самоаналіз власної педагогічної діяльності; записи відвіданих уроків і виховних заходів вчителів, студентів; скорочені плани всіх проведених уроків з візами вчителів або методистів.

Готуючись до планування та розробки індивідуального плану, студент вивчає програму педагогічної практики, план роботи класного керівника, дитячих громадських організацій, в які входять учні класу, за необхідності розмовляє з учителем, класним керівником, методистами з навчально-виховної роботи.

В індивідуальний план входять всі види діяльності, передбачені змістом педагогічної практики. Він повинен висвітлювати всі напрями діяльності студента, що стосуються підготовки та виконання відповідних завдань. Заняття з методики, зокрема, мають підготувати студентів до розробки індивідуальних планів, роботи з програмами тощо. В курсі вивчення методики музичного виховання педагог разом зі студентами моделює окремі види діяльності на уроці мистецтва в школі.

Записи у щоденнику використовуються студентами під час підготовки виступів, на підсумковій конференції, під час написання курсової, дипломної та магістерської робіт, при підготовці до семінарських, лабораторних, практичних занять тощо.

Після проходження практики студенти мають подати відповідальному методисту звітну документацію відповідно до затвердженого програмою переліку.

При підведенні підсумків педагогічної практики враховуються оцінки всіх викладачів, що брали участь у керівництві практикою та її методичному забезпеченні, учителя-предметника та класного керівника (виставляються в атестаційному листі), а також результати захисту звітної документації.

Для більш детального висвітлення професійно-педагогічного рівня студентів методист з фаху оцінює їх роботу під час практики за такими критеріями: мова, комунікативні компетенції, артистизм, теоретичні знання та спеціальні професійні компетенції, такі як володіння інструментом (інструментально-виконавська компетенція), володіння голосом (співацька компетенція), диригентська техніка (диригентська компетенція).

Звіт студента після проходження педагогічної практики обов'язково має містити такі структурні елементи: місце проходження практики, термін; виконання навчальної роботи в якості вчителя-практиканта; виконання методичної роботи (позакласної з предмета, роботи в фахових гуртках, факультативах, кабінетах, опанування методичної літератури); виконання виховної роботи в якості помічника класного керівника; науково-дослідницька робота на практиці; враження від практики, пропозиції щодо її удосконалення.

Отже, педагогічна практика дозволяє перевірити готовність включення студентів до навчально-виховного процесу сучасної школи, має велике значення для формування особистості майбутнього вчителя музики, а також виявляє міцність міжпредметних зв'язків як між курсами, що викладаються на факультеті мистецтв, так і загальноуніверситетськими.

Курс “Естрадний спів (вокал)” є однією із важливих профілюючих предметів у системі підготовки сучасного вчителя музики і має на меті практичну підготовку студентів до вокально-педагогічної діяльності на уроках музики у загальноосвітній школі, позаурочних і позашкільних виховних заходах, озброєння їх основними знаннями про будову голосового апарата і особливості його функціонування, формування необхідних вокальних навичок й умінь майбутніх педагогів-музикантів.

Завданнями курсу є: методичні (дати студентам систематизовані знання щодо будови і функцій голосового апарата, біофізіологічних механізмів співацького процесу, стійких критеріїв якості співу і співацької майстерності); пізнавальні (озброїти майбутніх фахівців практичними знаннями розвитку та охорони дитячого співацького голосу, проведення вокально-хорової роботи в школі); практичні (забезпечити професійну готовність учителя до здійснення вокальної та вокально-педагогічної діяльності у загальноосвітній школі та позашкільних установах).

Спираючись на наукові дані про будову та функції голосового апарату, така навчальна дисципліна, як

“Естрадний спів (вокал)” покликана: формувати розуміння механізмів співацького процесу, критерії якості співу і співацької майстерності, розвивати активний вокальний слух, формувати та удосконалювати вокально-технічні та виконавські навички, домагатись свідомого володіння голосом, розуміння естрадної етики та виконавської культури, а також використання можливостей звукопідсилюючої апаратури. Курс також сприяє актуалізації і закріпленню здобутих спеціальних компетенцій з фаху.

Співочий процес разом із його елементами – це складний систематичний, послідовний і довготривалий процес, який проходить безпосередньо на заняттях з викладачем естрадного вокалу, а також включає в себе і самостійну роботу студентів над удосконаленням свого голосу [9].

Курс естрадного вокалу є однією з головних складових у комплексному професійному формуванні творчої особистості й музичному становленні майбутнього фахівця та тісно пов'язаний у педагогічному процесі з профільними предметами та дисциплінами [3].

Матеріалом курсу є педагогічний і концертний репертуар, що містить різноманітний естрадний вокальний репертуар, який охоплює якомога більше стилів і напрямів естрадної музики, народні пісні в сучасній естрадній чи джазовій обробці. У професійній діяльності педагог має керуватись головними загальнодидактичними принципами.

Важливе значення має виховання у студентів вимогливості до себе, цілеспрямованості, творчої активності та ініціативності. Дуже важливо виховати у студентів навички самостійної роботи над удосконаленням своєї професійної майстерності.

У класі естрадного співу студент навчається роботі з мікрофоном, мікшерним пультом, підсилювачем, ревербератором тощо. Навички роботи з мікрофоном необхідно довести до автоматизму [5].

Кожен учень у процесі роботи має бути для педагога об'єктом постійної уваги та суб'єктом творчого діалогу – спілкування задля вивчення всіх його можливостей на кожному етапі розвитку.

Репертуар добирається з урахуванням вокальної та художньо-виконавської підготовки студента [1]. Він має бути завжди доступним у вокально-технічному та музично-художньому планах, корисним для розвитку голосу, культури і виконавської майстерності на певному етапі.

Таким чином, складаючи навчальну програму, педагог має підібрати вокально зручний і корисний репертуар для кожної стадії розвитку студента.

Отже, естрадний вокал дозволяє засвоїти основи співу в естрадній манері та підвищити рівень власної конкурентоспроможності на сучасному ринку освітніх послуг та має велике значення для формування особистості майбутнього вчителя музики.

Велике значення у системі підготовки майбутніх вчителів музики займає курс естрадного вокального ансамблю. Міжпредметні зв'язки між курсами естрадного співу та ансамблю базуються на розвитку вокальних навичок і вмінь, однак специфічним чином: у курсі Естрадного співу (вокалу) метою є розвиток окремого співака, у ансамблі – співоного колективу.

Головною метою курсу “Ансамбль (вокальний, естрадний)” є підготовка педагогів – керівників ансамблю і хору, що володіють навичками спільного співу, якісного концертного виконання музичних творів, а також методикою їх розучування і розкриття ідейно-художнього змісту та виявлення стилістичних особливостей. За результатами вивчення курсу студенти мають: оволодіти методикою роботи над нотним текстом партитури; оволодіти методикою розвитку почуття ансамблю; оволодіти методикою досягнення творчої єдності у процесі спільного виконання музичних творів; оволодіти методикою формування виконавських, технічних навичок, необхідних для професійної ансамблевої роботи; вирішувати творчі завдання, пов'язані із розкриттям ідейно-художнього змісту; виявляти стилістичні особливості творів, що вивчаються; вирішувати специфічні завдання роботи зі звукопідсилюючою апаратурою; практично засвоїти вміння професійно виконувати свою партію, одночасно уважно прислухатись до інших партій ансамблю; оволодіти навичкою слідкувати за точністю витримання темпу, агогічних змін, а також ритмічною якістю виконання; оволодіти знанням усієї партитури ансамблю, знати не тільки свою партію, а й партію інших учасників; вміти самостійно розучувати свою партію, засвоювати її мелодико-ритмічну організацію; оволодіти навичкою максимальної єдності звучання на предмет тембрового забарвлення, динамічних відтінків, розподілу дихання, фразування; оволодіти навичками роботи зі звукопідсилюючою апаратурою.

Також студенти засвоюють: елементарні навички ансамблевого співу; критерії звучання ансамблевої партії; організаційно-виховні принципи роботи ансамблю; особливості художнього творення в процесі репетиційної роботи ансамблю та в концертних виступах [2].

Також студенти опановують: різними видами звуковедення (*legato*, *non legato*, *staccato*); ансамблеві твори з різними фактурами викладення (гомофонно-гармонічними, гармонічними, поліфонічними); твори для однорідного та мішаного складу ансамблю, 3-х та 4х-голосного складу співаків [8].

Під час вивчення курсу з естрадного вокального ансамблю студенти оволодівають: навичками аналізу звучання ансамблевих партій; уміннями чистого інгонування; динамічного та темпо-ритмічного руху в процесі виконання сучасної та джазової ансамблевої музики; навичками роботи зі звукопідсилюючою апаратурою.

Удосконалюють вокально-ансамблеві навички у процесі виконавської діяльності та звучання ансамблевих голосів [7].

Отже, естрадний ансамбль має велике значення для формування особистості майбутнього вчителя музики та в комплексі з естрадним вокалом і педагогічною практикою посідає важливе місце у навчально-виховному процесі студентів напряму 6.020204 Музичне мистецтво (Вчитель музики та керівник шкільного

естрадного колективу (спеціалізація – «Естрада»).

Для реалізації можливості викладання естрадного вокалу в сучасній школі студенти факультету мистецтв мають можливість вивчати дисципліну «Основи викладання дисципліни за фахом («Естрадний спів (вокал)»).

Метою курсу є удосконалення практичної та методичної підготовки вчителів музики загальноосвітньої школи, їх професійний розвиток з метою підвищення можливостей їх самореалізації у сучасній школі.

Студент в результаті вивчення курсу має знати: основні закономірності вокальної педагогіки; засоби діагностування та визначення типу вокального голосу; прийоми розвитку вокального дихання, правильного звукоутворення, дикції, артикуляції; вимоги до добору вокально-технічних вправ та навчального естрадного репертуару; та уміти: визначати тип вокального голосу; застосовувати прийоми усунення вокальних недоліків; добирати естрадний вокальний репертуар; складати індивідуальний план розвитку вокальних здібностей учнів.

Цей курс покликаний розширити можливості застосування на практиці знань, здобутих в процесі вивчення курсів з естрадного вокалу та ансамблю, має беззаперечно велике значення для формування особистості майбутнього педагога. Перевірити рівень засвоєння таких знань покликана педагогічна практика.

Розширення міжпредметних зв'язків курсів «Естрадний спів (вокал)», «Естрадний вокальний ансамбль», «Основи викладання дисципліни за фахом («Естрадний спів (вокал)»», спецкурс «Основи звукорежисури» та нормативних курсів, що викладаються на факультеті мистецтв («Історія зарубіжної музики», «Всесвітня історія музики», «Гармонія», «Сольфеджіо», «Поліфонія», «Аналіз музичних творів», «Хорознавство», «Хорове диригування», «Читання хорових партитур», «Методика музичного виховання» тощо) сприятиме більш якісній підготовці студентів до педагогічної практики, а також підвищенню конкурентоспроможності випускників на сучасному ринку праці. Акцентується увага на необхідності вивчення, зокрема в ракурсі історії музики, аналізу музичних форм, гармонії, також «класичних» українських та закордонних зразків різних форм і стилів музичної та пісенної естрадної творчості. Тому постає питання про необхідність перегляду та адаптації програм дисциплін напряму 6.020204 Музичне мистецтво (Вчитель музики та керівник шкільного естрадного колективу (спеціалізація – «Естрада») денної форми навчання відповідно до сучасних умов і врахування у них надбань сучасного естрадного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В. Г. Постановка голосу: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / В. Г. Антонюк. – К. : Вища школа, 2000. – 212 с.
2. Голубев П. В. Поради молодим педагогам-вокалістам / П. В. Голубев. – К. : Музична Україна, 1983. – 80 с.
3. Дмитриев Л. Б. Основы вокальной методики / Л. Б. Дмитриев. – М. : Музыка, 1968. – 378с.
4. Дрожжина Н. В. К проблеме сочетания эстрадного вокала с хореографией и пластикой / Н. В. Дрожжина // Проблемы взаимодействия искусства, педагогики та теорії і практики освіти: 36. наук, праць. – Вип. II. – Харків : Стиль-Іздат, 2003. – С. 107 – 114.
5. Дрожжина Н. В. Функції мікрофону у вокальному виконавстві на естраді / Н. В. Дрожжина // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: 36. наук, праць. – Вип. 15. – Х. : ХДУМ ім. Котляревського, 2005. – С. 77 – 86.
6. Євтушенко Д. Питання вокальної педагогіки / Д. Євтушенко. – К., 1987 – 187 с.
7. Конников А. П. Мир эстрады / А. П. Конников. – М. : Искусство, 1980. – 272 с.
8. Микита М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микита. – К., 1985. – 232 с.
9. Музична естрада. Словник / Укладач В. М. Откидач. – Х. : Видавець І. В. Якубенко, 2004. – 445 с.

УДК 37.018.43

Моцак С. І.

канд. пед. наук, доцент Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглядається питання формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання історії України в старшій школі.

Ключові слова: компетентність, громадянська компетентність, компетентнісний підхід, громадянськість, складові громадянської компетентності.

Моцак С. И. Формирование гражданской компетентности в процессе обучения истории Украины. В статье рассматривается вопрос формирования гражданской компетентности учеников в процессе изучения истории Украины в старшей школе.

Ключевые слова: компетентность, гражданская компетентность, компетентностный подход, гражданственность, составляющие гражданской компетентности.

Moцаk S. I. Forming of civil competence in the process of teaching of history of Ukraine. In the article the question of forming of civil competence of students is examined in the process of studies of history of Ukraine at senior school.